2. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΩΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Όσοι σπουδάζουν περνούν δύσκολες ώρες. Νεοφώτιστοι φοιτητές και φοιτήτριες εξακολουθούν να έρχονται στα πανεπιστήμια με την αντίληψη ότι επιτέλους θα μπορέσουν να ανταλλάξουν τη σχολική πειθαρχία με την ακαδημαϊκή ελευθερία, τους οικογενειακούς περιορισμούς με την ανεξαρτησία, τους επιβεβλημένους στόχους με τις απεριόριστες δυνατότητες, τις καθιερωμένες κοινωνικές σχέσεις με τις ανοιχτές δυνατότητες επικοινωνίας και επαφής. Από μια άποψη οι αντιλήψεις αυτές δεν είναι εξωπραγματικές· και το πρώτο οδυνηρό ξάφνιασμα από την επαφή με την πραγματικότητα όμως δεν αργεί. Πολύ γρήγορα οι φοιτητές αυτοί έχουν το αίσθημα ότι «βρίσκονται μετέωροι στο κενό». Τι μαθήματα να επιλέξουν; Ποιο πρόγραμμα εργασίας; Πού θα μένουν; Πού θα τρώνε; Με ποιους να συναντιούνται; Με ποιον να μιλάνε; Πού να πάνε; Τι να διαβάσουν; Τι και πώς να το κρίνουν;... Η ποσότητα των εντυπώσεων, των πληροφοριών, των απαιτήσεων, των συμβουλών, των δυσκολιών και των προβλημάτων που εφορμούν κατά πάνω τους είναι πλέον ασύλληπτη.

Από κοινωνιολογική άποψη στο παράδειγμα αυτό ανακύπτουν τα εξής ζητήματα:

1. Ποιες συνθήκες συνέβαλαν, ώστε ο πρωτοετής φοιτητής να νιώθει την κατάστασή του ως ασαφή και μπερδεμένη;
2. Ποιοι παράγοντες αποτελούν εμπόδιο για την εύρεση απλών και απτών λύσεων για τα προβλήματα που εκκρεμούν;

3. Ποιοι κοινωνικοί μηχανισμοί βρίσκονται στη διάθεσή τους, ώστε να εύρουν τη λύση τους τα προβλήματα που προκύπτουν από τις ερωτήσεις 1 και 2;

Θεωρούμενα από γενικότερη σκοπιά τα ερωτήματα αυτά αποτελούν τους οδοδείκτες για τους τομείς εκείνους προβλημάτων των οποίων η διερεύνηση χαρακτηρίζει τη νεότερη συστημική θεωρία:

1. Είναι δυνατό να εντοπισθούν οι κοινωνικές διαδικασίες που κάνουν τον κόσμο για τον ένστοχα δρώντα άνθρωπο περισσότερο αβέβαιο, απρόβλεπτο και αντιφατικό;
2. Υπάρχουν εξελικτικά πειστικοί λόγοι για την αυξανόμενη περιπλοκότητα των κοινωνικών συστημάτων – παρ' όλο το προφανές κόστος της περιπλοκότητας;
3. Μήπως στα περίπλοκα συστήματα αναπτύσσονται νέοι ηνιοχητικοί μηχανισμοί που να επιτρέπουν την επεξεργασία υψηλότερης περιπλοκότητας κάνοντάς τη για τον άνθρωπο –μέσα σε κάποια όρια– περισσότερο ελέγξιμη;

Η ανακάλυψη της περιπλοκότητας ως αξονικού σημείου της νεότερης συστημικής θεωρίας δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα της κοινωνιολογίας. Η επιστημονική καμπή που επιτεύχθηκε με την ανάπτυξη της Γενικής Θεωρίας των Συστημάτων αποφέρει καρπούς στους διαφορετικότερους επιστημονικούς κλάδους. Από τη μικροφυσική και τη μοριακή βιολογία μέχρι τη θεωρία της εξελίξεως διαφαίνεται μια εκπληκτική σύγκλιση απόψεων ως προς το ότι οι «κλασικοί νόμοι» δεν αποτελούν παρά προσαρμοσμένες σε ένα μέσο πεδίο απλουστεύσεις υπερπερίπλοκων συναρτήσεων· ότι οι περίπλοκες διαδικασίες χαρακτηρίζονται από την τύχη, τη μη-γραμμικότητα και την αντιφατικότητα· και ότι η συνάφεια ανάμεσα στη μετάλλαξη και στην εξέλιξη, στην παρέκκλιση και στην ανανέωση είναι το θεμέλιο της ζωής (κι αυτό σημαίνει επίσης: της ανάπτυξης) από το μονοκύτταρο οργανισμό

των στοιχείων και των αναγωγικών [απομειωτικών] τάξεων» (Luhmann, 1975, σ. 207).

Ο αναγνώστης (η αναγνώστρια) αυτής της εισαγωγής στη συστημική θεωρία δε θα έπρεπε στο πρώτο αυτό κεφάλαιο να ελπίζει ότι θα είναι σε θέση να καταλάβει οτιδήποτε από τον ορισμό στον οποίο μόλις παραπέμψαμε. Αυτό δεν είναι κακό – και δε χρειάζεται ο αναγνώστης να προσάψει στον εαυτό του την αδυναμία αυτή. Μετά από μερικά κεφάλαια θα μπορέσουμε να το δούμε με μεγαλύτερη σαφήνεια. Προς το παρόν ας σημειώσουμε απλώς σε σχέση με τον ως άνω ορισμό ότι ο Luhmann προσπαθεί εδώ να συλλάβει την έννοια της περιπλοκότητας σε συνάφεια προς την επιλεκτικότητα, την ενδεχομενικότητα και τον αυτοκαθορισμό του συστήματος μέσω ειδικών επιλογών. Θα επανέλθουμε στα ζητήματα αυτά, όταν θα έχουμε παρουσιάσει έναν προς έναν και τους όρους αυτούς.

Έναν πολύ πιο απλό ορισμό της περιπλοκότητας προτείνει ο Klaus: Κατ' αυτόν περιπλοκότητα είναι μια ιδιότητα των συστημάτων, η οποία καθορίζεται από το είδος και τον αριθμό των σχέσεων που υφίστανται μεταξύ των στοιχείων του συστήματος. Σε αντίθεση μ' αυτόν η έννοια της πολυπλοκότητας [Kompliziertheit] αναφέρεται κατά τον Klaus στον αριθμό των διαφορετικών στοιχείων ενός συστήματος (πρβλ. Klaus, 1969, σ. 307). Όμως ο ορισμός αυτός είναι περισσότερο απ' όσο πρέπει απλός. Υστερεί σημαντικά σε σχέση με τη θεμελιώδη επίγνωση της συστημικής θεωρίας σύμφωνα με την οποία τα κοινωνικά συστήματα τότε μόνο μπορούν να αναλυθούν με ορθότητα και πληρότητα, όταν συμπεριληφθεί στην ανάλυση και το (ή τα) εκάστοτε περιβάλλον (-τα). Αυτό μας υποχρεώνει να συλλάβουμε κατά τέτοιο τρόπο την έννοια της περιπλοκότητας, ώστε να λαμβάνεται υπόψη ότι το περιβάλλον θέτει το σύστημα μπροστά σε προβλήματα τα οποία μπορούν να λυθούν με συστημική δράση και συστημικές αποφάσεις. Για περίπλοκο σύστημα μπορεί τότε μόνο να γίνεται λόγος, όταν το σύστη-

μα αυτό διαθέτει πολύμορφες και αλληλεξαρτώμενες δυνατότητες δράσης και απόφασης απέναντι σ' όσες συνθήκες του περιβάλλοντος του γίνονται αντιληπτές. Αυτή τουλάχιστον η όψη του ζητήματος θίγεται σ' έναν ορισμό που ανέπτυξε ο McFarland:

> «The complexity of a system varies directly, but non-additively, with 1. the number and variety of its components; 2. the extent and incidence of relational interdependence among the components; 3. the variability of the components and their relationships through time» (McFarland, 1969, σ. 16. Όμοια και ο La Porte, 1975, σ. 6).

Τούτο, διότι από τη μια πλευρά ο αλληλεξαρτημένος χαρακτήρας των σχέσεων μεταξύ των μερών του συστήματος καθορίζει το φόρτο των συνεπακολούθων [Folgelast] μιας απόφασης για τα μέρη εκείνα που αρχικά δε θίγονται απ' αυτήν, πράγμα που ήδη διατύπωσε με κλασικό τρόπο ο Herbert Spencer: «As its parts (εδώ: τα τμήματα μιας κοινωνίας – H. W.) assume different functions they become dependent on one another, so that injury to one hurts others» (Spencer, 1965, σ. 142). Από την άλλη πλευρά η εξελικτική μεταβλητότητα που απαντάται στα μέρη ενός συστήματος είναι νοητή, μόνο εάν ληφθούν υπόψη οι μεταβληθείσες συνθήκες του περιβάλλοντος, οι οποίες θέτουν το σύστημα ενώπιον νέων προβλημάτων που χρήζουν αποφάσεων και αξιώνουν απ' αυτές νέες στρατηγικές προσαρμογής.

Για ποιο λόγο όμως εμείς στο δικό μας ορισμό της περιπλοκότητας τονίζουμε και τη διαπλοκή ενός πεδίου αποφάσεων θα καταστεί σαφές, αμέσως μόλις γνωρίσουμε μια άλλη θεμελιώδη έννοια της νεότερης συστημικής θεωρίας:

2.2. Ενδεχομενικότητα

Η έννοια της ενδεχομενικότητας ανάγεται στη σχολαστική φιλοσοφία και δηλώνει τη δυνατότητα ενός πράγματος να είναι ή

και να μην είναι (διεξοδικά επ' αυτού Luhmann, 1976, σσ. 508 κ.ε.). Σε πιο απλή μορφή τη συναντάμε και στον Talcott Parsons κατά την ανάλυση της διάδρασης δυο δρώντων (alter και ego). Ως αφετηριακό σημείο λαμβάνεται η κατάσταση ενός ζώου που κατευθύνεται από τα ένστικτά του. Οτιδήποτε συμβαίνει στο περιβάλλον ενδιαφέρει μόνο στο βαθμό που εμφανίζεται ως σηματοδοτικό ερέθισμα, ικανό να προκαλέσει μια ορισμένη, πάγια αντίδραση. Η σχέση ζώου-περιβάλλοντος είναι μονόπλευρα καθορισμένη· οι δυνατότητες αντιδράσεως του ζώου είναι στη μεγαλύτερή τους έκταση προκαθορισμένες και ακριβώς: όχι ανοιχτές, όχι μεταβλητές, μη υποκείμενες σε αποφάσεις αναλόγως των περιστάσεων. Μ' ένα λόγο δεν είναι ενδεχομενικές. Τελείως διαφορετική είναι η κατάσταση στις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Οι άνθρωποι έχουν κατ' αρχήν τη δυνατότητα να ενεργήσουν απρόβλεπτα, απροσδόκητα, μεταβλητά, ανοιχτά, επομένως ενδεχομενικά, και το ίδιο ενδεχομενικά μπορεί να αντιδράσουν. Ανθρωπολόγοι όπως οι Arnold Gehlen και Adolf Portmann περιέγραψαν την κατάσταση αυτή με όρους όπως «πλαστικότητα», «ανοιχτότητα στο περιβάλλον», «ατελές ον», «φιλοπερίεργη συμπεριφορά», ενώ από το γεγονός αυτό συνήγαγαν την αναγκαιότητα κοινωνικών «θεσμών» που θα ρυθμίζουν την τυχαιότητα [Zufälligkeit] και την ανοιχτότητα της ανθρώπινης δράσης.

Την έννοια της «διπλής ενδεχομενικότητας» εισάγει στην κοινωνιολογία ο Parsons και μ' αυτήν αναφέρεται σε μια κατάσταση στην οποία τόσο το ego όσο και το alter δεν έχουν σταθερές και προσδιορισμένες δυνατότητες δράσης. Ωστόσο το ενδιαφέρον του δε στρέφεται στην εν λόγω κατάσταση αυτή καθαυτή αλλά στην υπέρβασή της με τις παγιωμένες μορφές της διάδρασης:

> «The orientation of one actor to the contingent action of another inherently involves evaluative orientation, because the element of contingency implies the relevance of a system of

alternatives. Stability of interaction in turn depends on the condition that the particular acts of evaluation on both sides should be oriented to common standards since only in terms of such standards is "order" in either the communication or the motivational contexts possible» (Parsons, 1964, σ. 37).

Οι άνθρωποι ανέπτυξαν πλήθος «θεσμών» που περιορίζουν την ενδεχομενικότητα των εναλλακτικών τρόπων δράσης σε ένα εύκολα χρηστικό επίπεδο: θρησκευτικά συστήματα ερμηνείας, τάξεις ηθικών αξιών, θέσμια, κανόνες, ρόλους και άλλες μορφές παραδόσεων μέχρι τη γλώσσα και τους άτυπους κοινωνικούς κανόνες. Παρ' όλα αυτά, στην πορεία εξέλιξης της ανθρωπότητας η κατάσταση έγινε ξανά κρίσιμη, όταν με το διαφωτισμό, την ανάπτυξη της επιστήμης και τον εξορθολογισμό ολοένα και περισσότερων τομέων της ζωής κονιορτοποιήθηκαν οι μεγάλες βεβαιότητες: η εξελικτική θεωρία του Δαρβίνου κλόνισε τα παραδοσιακά θρησκευτικά πρότυπα ερμηνείας· οι πολιτικές ιδέες του διαφωτισμού και η θετικοποίηση του δικαίου σε δημοκρατικά νομιμοποιημένες διαδικασίες έθεσαν τέλος στο χαρισματικό και παραδοσιακό τρόπο ασκήσεως εξουσίας – φυσικά με κάποιες διακοπές και οπισθοδρομήσεις· η ανάπτυξη της επιστήμης και του προγραμματισμού έκανε δυνατή τη λήψη αποφάσεων σε τομείς όπου παλαιότερα κυριαρχούσε μια «φυσική» πορεία των πραγμάτων· μάλιστα ακόμα και η βεβαιότητα γύρω από τα ψυχικά συμβάντα εξανεμίσθηκε με την ανακάλυψη του ασυνείδητου από τον Freud. Τέλος σήμερα προβάλλει στον ορίζοντα και αυτή ακόμα η αντικατάσταση της φυσικής αναπαραγωγής και εξέλιξης του ανθρώπου από εναλλακτικές μεθόδους δράσης που θέτουν στη διάθεσή μας η μοριακή βιολογία και η γενετική.

Από κοινωνιολογική άποψη πρέπει να εξαρθεί το γεγονός ότι δεν έχει μόνο η ατομική διάδραση πεδία ενδεχομενικότητας, αλλά αντίθετα σε ολοένα και μεγαλύτερο βαθμό χαρακτηρίζονται και τα κοινωνικά συστήματα κι ολόκληρες ακόμα κοινωνίες από

πολλαπλές ενδεχομενικότητες, αφού έχουν στη διάθεσή τους ηνιοχήσιμες κι επομένως επιλέξιμες εναλλακτικές οδούς δράσης. Αυτό ακριβώς αποτυπώνεται στην έννοια της ενδεχομενικότητας που προτείνει ο Luhmann:

> «Η διαφοροποίηση του συστήματος παράγει ενδεχομενικές σχέσεις μεταξύ των υποσυστημάτων. Στην παραγωγή όμως αυτή ενδεχομενικότητα σημαίνει μόνο: "εξάρτηση από...". Αυτή την έννοια της ενδεχομενικότητας μπορούμε να τη διευρύνουμε διά της συζεύξεώς της προς τη γενική τροπική έννοια της ενδεχομενικότητας, η οποία δηλώνει το "ενδέχεσθαι άλλως είναι" του όντος, και μπορεί να ορισθεί ως άρνηση της αδυνατότητας και της αναγκαιότητας. Με την έννοια αυτή η ενδεχομενικότητα προκύπτει από το γεγονός ότι τα συστήματα μπορούν να λάβουν και άλλες μορφές υπάρξεως, ενώ μεταβάλλεται σε διπλή ενδεχομενικότητα, όταν τα συστήματα προσανατολίζουν την επιλογή των δικών τους μορφών υπάρξεως στο γεγονός ότι τα άλλα συστήματα είναι ενδεχομενικά» (Luhmann, 1975, σ. 171).

Η «αυτοφυής» εξέλιξη της κοινωνίας και των επί μέρους τμημάτων της αντικαθίσταται σε ολοένα και περισσότερους τομείς από μια εξέλιξη η οποία ηνιοχείται δι' αποφάσεων. Και τη θέση των προσπαθειών «υπερφυσικής» ερμηνείας των δεδομένων καταστάσεων παίρνει τώρα η αναζήτηση εκκοσμικευμένων [säkular] εξηγήσεων, ορθολογικών αποφάσεων και προσχεδιασμένης ηνιοχήσεως των συνεπειών. Έτσι η ακολουθούμενη πολιτική επί του οικογενειακού προγραμματισμού επιδρά στην πληθυσμιακή ανάπτυξη, η εισοδηματική και φορολογική πολιτική επηρεάζει την παραγωγικότητα, η πολιτική στηρίξεως των ερευνητικών προγραμμάτων τις καινοτομίες στον τεχνικό τομέα· οι λιγότερο ή περισσότερο ορθολογικές αντιλήψεις των γονέων ρυθμίζουν τον αριθμό των παιδιών, οι διατάξεις numerus clausus [περιορισμένου αριθμού εισακτέων φοιτητών στα ΑΕΙ] ρυθμίζουν τα ποσοστά

αυξήσεως ή συρρικνώσεως των ακαδημαϊκών επαγγελμάτων· τέλος η βιομηχανία της διαφήμισης ρυθμίζει τις καταναλωτικές επιθυμίες. Όλα αυτά είναι απλώς παραδείγματα για μια εξόχως σημαντική γενική κατεύθυνση στην εξέλιξη των υπεραναπτυγμένων κοινωνικών συστημάτων, την οποία ο Max Weber αποκάλεσε «απομάγευση του κόσμου». Τα περισσότερα πράγματα έπαψαν πλέον να συμβαίνουν απλώς και τώρα έγιναν «πραγματοποιήσιμα». Με τον τρόπο λοιπόν αυτό αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία το ερώτημα τι πρέπει να γίνει και τι όχι. Όταν δεν αποδέχεται πλέον κανείς τις εξελίξεις ως «θεόσταλτες» ή «αυτοφυείς», αλλά αυτές αντιμετωπίζονται ως ενσυνείδητες επιλογές μεταξύ περισσότερων εναλλακτικών λύσεων, τότε ανακύπτει κατ' ανάγκην το ζήτημα αιτιολόγησης της εκάστοτε λαμβανομένης αποφάσεως. Αυτό με άλλα λόγια σημαίνει ότι: Με την αύξηση της ενδεχομενικότητας αυξάνει και το συγκρουσιακό δυναμικό· η αυξημένη ενδεχομενικότητα τότε μόνο μπορεί να γίνει ανεκτή, όταν μαζί με αυτήν αναπτύσσονται ολοένα και πιο αποδοτικοί μηχανισμοί διευθέτησης των συγκρούσεων.

Η νεότερη συστημική θεωρία διαθέτει απολύτως τα προσόντα να γίνει θεωρία [ερμηνείας] των συγκρούσεων στις περίπλοκες κοινωνίες. Εξάλλου το ενδιαφέρον για τις συστημικές έρευνες εκπηγάζει μεταξύ άλλων και από την προσδοκία ότι με τη βοήθεια της κοινωνιολογικής συστημικής θεωρίας θα είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε και να εκτιμήσουμε καλύτερα απ' ό,τι με τις απλές, παραδοσιακές, κοινωνιολογίες των συγκρούσεων το συγκρουσιακό δυναμικό των σύγχρονων κοινωνικών συστημάτων (διεξοδικότερα επ' αυτού Willke, 1989, σσ. 99 κ.ε.).

Αυτό θα γίνει καλύτερα αντιληπτό, αν αναλογισθούμε τη συνάφεια ανάμεσα στην περιπλοκότητα και στην ενδεχομενικότητα. Η περιπλοκότητα χαρακτηρίζει εκείνο το πεδίο αποφάσεων, στο οποίο ένα σύστημα είναι υποχρεωμένο να αντιδράσει στις αξιώσεις που προέρχονται από το [ή τα] περιβάλλον [-τά] του. Η περιπλοκότητα αναφέρεται λοιπόν πάντοτε σε μια σχέση ανά-

μεσα στο σύστημα και στο περιβάλλον, κατά την οποία η αφθονία συσχετισμών και δυνατοτήτων που προσφέρει το περιβάλλον λαμβάνει για το σύστημα τη μορφή ενός προβλήματος. Αντίθετα η ενδεχομενικότητα αναφέρεται στους εναλλακτικούς τρόπους δράσης που διαθέτει το σύστημα σε μια συγκεκριμένη κατάσταση. Και ναι μεν η *αξιολόγηση* των εναλλακτικών αυτών τρόπων δράσης γίνεται μόνο σε σχέση με τις υφιστάμενες στο περιβάλλον συνθήκες – και κατά τούτο επομένως παίζει κάποιο ρόλο η σχέση συστήματος-περιβάλλοντος και για την έννοια της ενδεχομενικότητας. Ωστόσο η ενδεχομενικότητα των δυνατοτήτων δράσης υπό την έννοια των βαθμών ελευθερίας που διατίθενται κατ' αρχήν για την ηνιόχηση της δράσης συνιστά αποκλειστικά ιδιότητα του ίδιου του συστήματος.

Αυτό φαίνεται αφ' ενός μεν, φέρ' ειπείν, στη διαφορά ανάμεσα σε μια μηχανική και σε μια τελείως αυτοματοποιημένη κυβερνητική μηχανή και αφ' ετέρου στη διαφορά ανάμεσα στην ηνιόχηση της συμπεριφοράς διά των ενστίκτων και στην ηνιόχηση της δράσης μέσω συμβόλων. Στο επίπεδο των κοινωνιών οι παραδοσιακές κοινωνίες διαθέτουν σημαντικά λιγότερη ενδεχομενικότητα απ' όση οι σύγχρονες κοινωνίες με αναπτυγμένη κεφαλαιοκρατική οικονομία και δημοκρατικές δομές εξουσίας. Ο Luhmann διατυπώνει ως εξής τη σχέση ανάμεσα στην περιπλοκότητα και στην ενδεχομενικότητα:

> «Θα θεωρήσουμε ότι υφίσταται περιπλοκότητα σε όλες εκείνες τις περιπτώσεις που υφίστανται περισσότερες δυνατότητες απ' όσες μπορούν να ενεργοποιηθούν [aktualisiert werden]. Θα θεωρήσουμε εξάλλου ότι υφίσταται ενδεχομενικότητα, όταν οι ενδεικνυόμενες δυνατότητες επί πλέον βιωμάτων μπορούν να αποκτήσουν άλλη εξέλιξη από εκείνη που αναμενόταν· όταν με άλλα λόγια η ένδειξή τους παραπλανά, γιατί παραπέμπει σε κάτι που είτε δεν υφίσταται, είτε δεν είναι, παρά πάσαν προσδοκίαν, επιτεύξιμο, είτε δεν υφίσταται

πλέον εκεί που αναμένεται, μολονότι έχει κανείς λάβει κάθε πρόσφορο μέτρο, για να ενεργοποιήσει το βίωμά του (λ.χ. έχει πάει να το συναντήσει). Ως εκ τούτου η περιπλοκότητα πρακτικά σημαίνει εξαναγκασμό σε επιλογή, ενώ η ενδεχομενικότητα πρακτικά σημαίνει κίνδυνο διαψεύσεως και αναγκαιότητα εκθέσεως του εαυτού μας σε κυβεύματα» (Luhmann 1972, σ. 31).

Οι δυνατότητες δράσης που έχει στη διάθεσή του το σύστημα εμφανίζονται από την οπτική γωνία ενός εξωτερικού παρατηρητή ως πεδίο ανασφάλειας και εκπλήξεων, κι αυτό, γιατί δεν είναι άνευ ετέρου σε θέση να εκτιμήσει ποια εναλλακτική οδός θα επιλεγεί από το σύστημα. Εάν λοιπόν ο παρατηρητής διαμορφώσει, ας πούμε ως ένας από τους εταίρους της διάδρασης, ορισμένες προσδοκίες, τότε θα πρέπει να συνυπολογίσει το ενδεχόμενο διάψευσης αυτών των προσδοκιών. Κάθε ψυχικό ή κοινωνικό σύστημα αντιλαμβάνεται λοιπόν την ενδεχομενικότητα των άλλων συστημάτων ως πρόβλημα ελλείπουσας ασφάλειας στις προσδοκίες του· τη δική του, αντίθετα, ενδεχομενικότητα το σύστημα την αντιλαμβάνεται ως βαθμό ελευθερίας και ως πεδίο εναλλακτικών λύσεων.

Η συνενέργεια και η διαπλοκή των ενδεχομενικοτήτων διαφόρων συστημάτων αναφοράς (πρόκειται για τα σημαίνοντα [relevante] άλλα συστήματα στο περιβάλλον ενός συστήματος) συγκροτούν την περιπλοκότητα στο περιβάλλον του εστιακού συστήματος (πρόκειται για το εκάστοτε ερευνώμενο σύστημα). Υπό την προϋπόθεση λοιπόν ότι το εστιακό σύστημα επιδιώκει να εναρμονισθεί με το περιβάλλον του κατά το βέλτιστο [optimal] δυνατό τρόπο, είναι αναγκαία για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής περιπλοκότητας μια ομόστοιχη και ανάλογη ιδιοπεριπλοκότητα στο σύστημα (ο Ashby διατύπωσε τη σχέση αυτή στον περίφημο «law of requisite variety», Ashby, 1956, σσ. 202 κ.ε.).

Αυτή ακριβώς η ιδιοπεριπλοκότητα του εστιακού συστήματος δίνει και πάλι το έναυσμα για αύξηση –υπό ορισμένες συνθή-

κες– της ενδεχομενικότητας του συστήματος αυτού, έτσι ώστε να προκύπτει η δυνατότητα μιας εξελικτικής αναπτύξεως προς ολοένα και μεγαλύτερη περιπλοκότητα και ενδεχομενικότητα.

Η συνάφεια περιπλοκότητας και ενδεχομενικότητας δεν πρέπει να μας κάνει να ξεχάσουμε τις διαφορές τους. Υπάρχουν σχέσεις υψηλής ενδεχομενικότητας και περιορισμένης περιπλοκότητας και τούμπαλιν: Έτσι μπορεί, λ.χ., να χαρακτηρίσει κανείς τις αρχικές σχέσεις μεταξύ Ροβινσώνα και Παρασκευά ως ελάχιστα περίπλοκες και άκρως ενδεχομενικές. Ελλείψει άλλων συστημάτων αναφοράς χάθηκε η πολυμορφία, η διαπλοκή και ο φόρτος των συνεπακολούθων στις κοινωνικές σχέσεις, ενώ οι δυνατοί εναλλακτικοί τρόποι δράσης άρχιζαν από το αλληλοφάγωμα κι έφθαναν στη φιλία. Από την άλλη πλευρά οι εσωτερικές σχέσεις μιας άκρως τυποποιημένης γραφειοκρατίας μπορούν να είναι ελάχιστα ενδεχομενικές αλλ' άκρως περίπλοκες. Η εσωτερική διαφοροποίηση προκαλεί μια εκτεταμένη διαπλοκή των βαθμίδων λήψεως αποφάσεων στα διάφορα επίπεδα και έχει ως αποτέλεσμα αποφάσεις οι οποίες λαμβάνονται σ' έναν επί μέρους τομέα να μπορούν να έχουν συνεπακόλουθα και σε πολλούς άλλους τομείς. Παρ' όλα αυτά η ενδεχομενικότητα μπορεί να είναι ιδιαίτερα περιορισμένη, όταν οι διαδικασίες λήψεως αποφάσεων περιέχουν εξονυχιστική περιπτωσιολογία και ρυθμίζονται μέχρι τις απώτατες λεπτομέρειές τους. Τότε οι διαδικασίες και τα αποτελέσματα της εργασίας περιορίζονται σε ασκημένες ενέργειες ρουτίνας, ενώ είναι ανύπαρκτη οποιαδήποτε έκπληξη.

Κατά ταύτα η διαπίστωση του Münch ότι η περιπλοκότητα και η ενδεχομενικότητα είναι έννοιες συμπληρωματικές βασίζεται σε μια παρανόηση: «Το αυτό δεδομένο στη μια περίπτωση εξετάζεται από την οπτική γωνία όλων των συμβάντων, ενώ στην άλλη περίπτωση από την οπτική γωνία ενός συγκεκριμένου συμβάντος» (Münch, 1976, σ. 39). Σ' αυτή τη σύλληψη της σχέσης ανάμεσα στην περιπλοκότητα και στην ενδεχομενι-

κότητα μπορεί να προσάψει κανείς ότι δεν προσανατολίζεται με αυστηρότητα στη σχέση συστήματος-περιβάλλοντος.

Μια επί μέρους απόφαση μπορεί να εξετασθεί τόσο από την άποψη της περιπλοκότητας όσο και από εκείνη της ενδεχομενικότητας. Αποφασιστικό ρόλο εν προκειμένω παίζει το σημείο αναφοράς που τίθεται ως βάση στο πλαίσιο μιας σχέσης συστήματος-περιβάλλοντος. Εάν ως αφετηρία του θέσει κανείς το σύστημα, τότε το πλήθος των δυνατών αποφάσεων χαρακτηρίζει ακριβώς το πεδίο της ενδεχομενικότητάς του. Αντίθετα το πλήθος των δυνατών συμβάντων στο περιβάλλον, που ανάγονται στις ενδεχομενικές δυνατότητες δράσης των ατομικά ή συλλογικά δρώντων φορέων στο περιβάλλον, εμφανίζεται από την οπτική γωνία του εστιακού συστήματος ως περιπλοκότητα του περιβάλλοντός του (διεξοδικότερα Willke, 1986).

2.3. Σύγκρουση

Το ότι όλα αυτά δεν είναι παιχνίδια με τις λέξεις γίνεται αντιληπτό, όταν εξετάσουμε ένα πεδίο αποφάσεων από την οπτική γωνία των δυνητικών συγκρούσεων. Η περιπλοκότητα παράγει συγκρουσιακό δυναμικό εξαιτίας της περίσσειας δυνατοτήτων στο περιβάλλον, η οποία πρέπει να περιορισθεί ανάλογα με την ικανότητα δράσης του συστήματος. Αντίθετα η ενδεχομενικότητα παράγει συγκρούσεις εντός του συστήματος εξαιτίας των εναλλακτικών τρόπων δράσης, ως προς τους οποίους το σύστημα πρέπει να προβεί σε αξιολογήσεις και αποφάσεις ανάλογα με τις συγκεκριμένες συνθήκες του περιβάλλοντος. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για την απομείωση των συμβάντων του περιβάλλοντος, σε βαθμό που να μπορεί το σύστημα να τα επεξεργασθεί ή συνειδητά να τα επιδιώξει· στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για την παραγωγή πραγματικοτήτων στο περιβάλλον επί τη βάσει των δυνατοτήτων που το σύστημα διεργάσθηκε. Από την άποψη της

ικανότητας προς δράση η περιπλοκότητα επιβάλλει τη συσσώρευση δεδομένων του περιβάλλοντος και τη διήθηση του για το σύστημα μη ουσιώδους. Οι συγκρούσεις επομένως, όσον αφορά την πλευρά εισροών [Input] στο σύστημα, δημιουργούνται με αφορμή το ερώτημα τι είναι σημαντικό [relevant] και τι δεν είναι. Αντίθετα η ενδεχομενικότητα προξενεί συγκρούσεις στην πλευρά εκροής [Output] του συστήματος με αφορμή το ερώτημα ποια δυνατότητα δράσης είναι ευνοϊκότερη για το σύστημα και κατά συνέπεια προτιμητέα.

Ας πάρουμε για παράδειγμα την πανεπιστημιακή πολιτική οργάνωση Ο. Μπορεί να χαρακτηρισθεί ως κοινωνικό σύστημα, αφού με την ιδεολογία της, τις ειδικότερες αξίες, τους κανόνες και τα πρότυπα δράσης της μπορεί να οροθετηθεί και να διαφοροποιηθεί από το περιβάλλον της –τους υπόλοιπους φοιτητές, τις ομάδες, τα όργανα διοικήσεως του πανεπιστημίου κλπ.– καθώς *επίσης* επειδή οι πολιτικές δραστηριότητες των μελών της Ο είναι συμφραστικά-αισθητές [kontext-sensitiv], δηλαδή μπορούν να εννοηθούν μόνο σε αναφορά προς την ομάδα, τις σχέσεις της ομάδας και τις διαδικασίες ελέγχου της ομάδας.

Η περιπλοκότητα του πανεπιστημιακού και πολιτικού περιβάλλοντός της υποχρεώνει την οργάνωση να προβεί σε επιλογές από το πλήθος των πληροφοριών, των συμβάντων, των προβλημάτων και των σχέσεων. Η Ο δεν μπορεί να χορεύει ταυτόχρονα σε όλα τα parties, να αγωνίζεται σε όλα τα μέτωπα, να ασχολείται με όλα τα προβλήματα. Επειδή όμως τα μέλη της Ο είναι διαφορετικοί άνθρωποι, με διαφορετική αντίληψη και διαφορετικές προτιμήσεις, δημιουργείται σύγκρουση ως προς το ποια κομμάτια και ποιες όψεις του περιβάλλοντος είναι σημαντικές για την Ο και ποιες δεν είναι. Οι συγκρούσεις αυτές μπορούν να δυναμώσουν τη συνοχή της ομάδας με το να θέσουν σε λειτουργία κάποιες ενσωματικές διαδικασίες (πρβλ. επ' αυτού Simmel, 1958, σσ. 186 κ.ε., Coser, 1964, Dahrendorf, 1967, σσ. 263 κ.ε.) που θα καταλήξουν στην αποσαφήνιση των αντιρρήσεων και στο σχηματισμό ομόφω-

νων ή πλειοψηφικών προτιμήσεων. Μπορούν όμως και να διασπάσουν την ομάδα σε αλληλοανταγωνιζόμενες μικρομονάδες – αυτή ήταν, λ.χ., η μοίρα της [ΟΝΝΕΔ με την εμφάνιση της ΠΟΛΑΝ στην αρχή της δεκαετίας του '90 – προσθήκη του μεταφραστή κατ' αναλογία του γερμανικού πρωτοτύπου]. Ωστόσο οι συγκρούσεις αυτές μπορεί να θεωρηθούν ως μη σημαντικές για την ομάδα και να μεταφερθούν στην ιδιωτική ζωή των μελών της. Έτσι η καταγωγή από συγκεκριμένη οικογένεια ή το θρήσκευμα ασκούν επιρροή στην αντιληπτική ικανότητα και στις προτιμήσεις ενός εκάστου, πλην όμως οι περισσότερες πολιτικές ομάδες χαρακτηρίζουν αυτές τις διαφορές ως μη σημαντικές.

Από την άλλη πλευρά, δηλαδή εκείνη των εκροών, η Ο διαθέτει περισσότερες δυνατότητες ή «στρατηγικές» δράσης, ανάλογα με την ιδιοπεριπλοκότητα που αναπτύσσει, τους πόρους που συγκεντρώνει και τις σχέσεις με το περιβάλλον που διατηρεί. Εάν η Ο χειραγωγείται άμεσα από το «μητρικό της κόμμα» και αν δε διαθέτει καθόλου δικούς της πόρους, τότε δεν μπορεί παρά να έχει περιορισμένη ενδεχομενικότητα. Εάν αντίθετα η Ο καταφέρει να παρέμβει στο δημόσιο διάλογο, να κινητοποιήσει τους ψηφοφόρους, να επηρεάσει βουλευτές ή να καταστρώσει δικές της προτάσεις και προγράμματα προς επίλυση των πολιτικών προβλημάτων, τότε το πεδίο της ενδεχομενικότητάς της θα είναι ευρύ. Όμως η ευρεία ενδεχομενικότητα προκαλεί συγκρούσεις ως προς το ποιες από τις περισσότερες δυνατότητες θα πρέπει να προτιμηθούν υπό συνθήκες ανεπάρκειας. «Υπό συνθήκες ανεπάρκειας» σημαίνει ότι στην πραγματικότητα οι πόροι ενός συστήματος (όπως ο χρόνος, η ενέργεια, τα χρήματα ή οι πληροφορίες) είναι πάντοτε περιορισμένοι και ότι για το λόγο αυτό πρέπει να κατανεμηθούν ανάλογα προς τις δυνητικές επιλογές.

Έτσι η Ο πρέπει, λ.χ., να αποφασίσει εάν θα δραστηριοποιείται μόνη της ως ομάδα ή ως «ενότητα δράσης» μαζί με άλλες ομάδες με χαλαρό ή με απόλυτα δεσμευτικό τρόπο δράσης· επί πλέον εάν θα προσανατολίσει τη δραστηριότητά της στη «βάση»

(ό,τι κι αν σημαίνει αυτό), είτε σε συγκεκριμένες ομάδες-στόχους είτε γενικώς στην κοινή γνώμη, ακόμα εάν θα διαθέσει τα υπάρχοντα χρήματα για την εκτύπωση προκηρύξεων, για την υποστήριξη συγκεκριμένων ομάδων-στόχων ή οργανώσεων, για την οργάνωση μιας γιορτής κλπ.· τέλος εάν θα κάνει χρήση του χρόνου της για εσωτερικές συζητήσεις, για να πείσει και να προσελκύσει τους τρίτους, για να συντάξει κάποιο έγγραφο ή να μοιράσει προκηρύξεις. Αυτές και άλλες ενδεχομενικότητες πρέπει τελικά να συμπυκνωθούν σε μια αντιπροσωπευτική και κατά το μάλλον ή ήττον συνεκτική στρατηγική δράσης –που άλλωστε μπορεί να είναι και διπλή ή πολλαπλή στρατηγική– για την Ο ως κοινωνικό σύστημα.

Πασίγνωστες συζητήσεις ως προς την ακολουθητέα στρατηγική καταδεικνύουν το συγκρουσιακό δυναμικό και τη θεμελιώδη σημασία της απόφασης ως προς τις ενδεχομενικότητες στο εκάστοτε σύστημα: η συζήτηση για την κατασκευή πυρηνικών εργοστασίων αντί για εναλλακτικές μονάδες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας· η συζήτηση για τις φάσεις και τους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης· η διαμάχη σχετικά με τη μορφή και τις συνθήκες της γερμανικής ενοποίησης· η συνεχιζόμενη αντιπαράθεση για τη βέλτιστη τεχνολογική και πολιτικοοικονομική στρατηγική των ευρωπαϊκών χωρών ή ολόκληρης της Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι των ανταγωνιστών της Ιαπωνίας και ΗΠΑ· τέλος η πάντοτε επίκαιρη και βαρύνουσα αντιπαράθεση στην [τέως] Συνομοσπονδία Ανεξαρτήτων Κρατών σχετικά με την ορθότερη στρατηγική για το ριζικό μετασχηματισμό της οικονομίας.

Ενώ λοιπόν στην πλευρά εισροών ενός κοινωνικού συστήματος επιβάλλεται εκ των πραγμάτων η απομείωση της περιβαλλοντικής περιπλοκότητας λόγω της περιορισμένης ικανότητας επεξεργασίας πληροφοριών που έχουν οι αισθητήρες [Perzeptoren] (από τα αισθητήρια όργανα μέχρι τις «συνοριακές θέσεις» και τους «looking-out institutions»), στην πλευρά εκροών του συστήματος η σπάνις των πόρων (συμπεριλαμβανομένης και της μέσω

των πόρων οριζόμενης ανισοκατανομής δυνάμεως ανάμεσα στο σύστημα και στο σχετικό προς αυτό περιβάλλον) υποχρεώνει σε επιλογές μεταξύ των εναλλακτικών τρόπων δράσης. Σ' αυτές αντιστοιχούν, όπως προείπαμε, συγκρούσεις σχετικά με το τι διαθέτει σημαντικότητα [Relevanz] αφ' ενός και συγκρούσεις σχετικά με τις ακολουθητέες στρατηγικές αφ' ετέρου.

Ειδικότερα: Η επιλογή περιβαλλοντικών δεδομένων από την οπτική γωνία της συμαντικότητας ισοδυναμεί στα διαφοροποιημένα συστήματα με σύγκρουση αναφορικά με το ποιο από τα διαφοροποιημένα τμήματα θα καθορίσει τις σημαντικότητες. Έτσι στην παραδοσιακή οικογένεια το τι θα θεωρείται σημαντικό το καθορίζει ο σύζυγος/πατέρας: το πού δηλαδή θα πάει η οικογένεια, πού θα κατοικήσει, τι καθήκοντα αρμόζουν στη σύζυγο/μητέρα κλπ.· ο άνδρας ρυθμίζει τις σχέσεις της οικογένειας με το περιβάλλον και οι αποφάσεις του σχετικά με το επάγγελμα, τον τόπο εργασίας και τη σταδιοδρομία των μελών προσδιορίζουν αυτό που για την οικογένεια θα είναι ή δε θα είναι σημαντικό. Εξάλλου σε μια κατά την περίοδο του πρώιμου καπιταλισμού οργανωμένη επιχείρηση καθορίζει ο επιχειρηματίας αυτό που θα είναι σημαντικό για το κοινωνικό σύστημα «επιχείρηση». Η πρόσληψη εργατικού δυναμικού, η αγορά υλικών, η αξιολόγηση της αγοράς, η διαχείριση κεφαλαίου κλπ. ρυθμίζονται δεσμευτικά από ένα μόνο τμήμα του διαφοροποιημένου όλου. Οι συγκρούσεις που προέκυψαν από τις προαναφερθείσες καταστάσεις έδωσαν το έναυσμα για τη χειραφέτηση της γυναίκας και των παιδιών στην περίπτωση της οικογένειας και για τις διάφορες μορφές συμμετοχικής διοίκησης των υπόλοιπων τμημάτων (προπάντων των εργατών) στην περίπτωση της επιχείρησης.

Η επιλογή προοπτικών δράσης, λαμβανομένης υπόψη της σπάνεως, σημαίνει για τα διαφοροποιημένα συστήματα σύγκρουση αναφορικά με το πώς θα χρησιμοποιηθούν οι διαθέσιμοι πόροι και με το ποιες στρατηγικές θα πρέπει να εφαρμοσθούν. Έτσι η πολιτικοοικονομική συζήτηση, φέρ' ειπείν, για τη μείωση της ανεργίας

επικεντρώνεται στο ερώτημα αν οι διαθέσιμοι πόροι θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν στην ενίσχυση της επενδυτικής δραστηριότητας ή περισσότερο στην τόνωση της ιδιωτικής κατανάλωσης, δηλαδή στο εάν θα πρέπει να προτιμηθεί η στρατηγική σταθεροποίησης των τιμών και εξασφάλισης των προσδοκιών κέρδους των επιχειρηματιών ή μάλλον η στρατηγική αύξησης των μισθών.

Η ιδεοτυπική αντιπαραβολή των συγκρούσεων σχετικά με τις σημαντικότητες (συγκρούσεις εισροής) και των συγκρούσεων σχετικά με τις στρατηγικές (συγκρούσεις εκροής) δεν εξυπηρετεί παρά αναλυτικούς μόνο σκοπούς. Στην κοινωνική πραγματικότητα και οι δυο αυτοί τύποι συγκρούσεων αλληλοδιαπλέκονται στενά, ενώ οι διαδικασίες που αποτελούν τη βάση τους συνδέονται μεταξύ τους μέσω ανατροφοδοτικών βρόχων. Παρ' όλα αυτά, και για τους σκοπούς μιας διεισδυτικότερης ανάλυσης, είναι συχνά πολύ χρήσιμο να ερευνηθεί σε μια συγκεκριμένη σύγκρουση το *πού* εντοπίζεται κατά κύριο λόγο η σύγκρουση καθώς και ποιες όψεις του συστήματος θίγονται κατά πρώτο λόγο από τη σύγκρουση αυτή. (Ένα ιδιαίτερα αναπτυγμένο μοντέλο αυτών των τύπων συγκρούσεων –conflicts of perceptions and conflicts of options– στα υπερπερίπλοκα συστήματα καθώς και τις δυνατότητες επιλύσεώς τους παρουσιάζει ο Baumgartner et al., 1975, ιδιαίτερα από σσ. 178 κ.ε.).

Η *συνάφεια* των δυο συγκρουσιακών τύπων προκύπτει από το γεγονός ότι είναι ένα και το αυτό σύστημα εκείνο που επιλύει με τον προσιδιάζοντα σ' αυτό τρόπο κάθε είδους συγκρούσεις. Η ταυτότητα και η αυτοκατανόηση του κοινωνικού συστήματος λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε για τις συγκρούσεις εισροών και για τις συγκρούσεις εκροών να μη λαμβάνονται τελείως ανεξάρτητες μεταξύ τους αποφάσεις, δηλαδή [λαμβάνονται] έτσι, ώστε η απόφαση σχετικά με μια συγκεκριμένη στρατηγική δράσης να αναδρά στις αισθητηριακές αντιλήψεις και στις προτιμήσεις αναφορικά με το περιβάλλον. Το φαινόμενο ερευνάται στην ατομική ψυχολογία υπό τους όρους «γνωσιακή παραφωνία» [kognitive Dissonanz], «ανοχή

αμφισημίας» [Ambiguitätstoleranz] και «γνωσιακή δομικότητα» [kognitive Strukturiertheit] (πρβλ. Seiler, 1973, σσ. 27 κ.ε.). Στην κοινωνιολογία των ομάδων, των οργανώσεων ή των πολιτικών κομμάτων αφθονούν οι εμπειρικές ενδείξεις σχετικά με το ότι τα κοινωνικά συστήματα, μετά την απόφαση για κάποια στρατηγική δράσης δομούν με διαφορετικό τρόπο το πώς αντιλαμβάνονται το περιβάλλον και το πώς προσλαμβάνουν πληροφορίες – δηλαδή σύμφωνα με την επιλεγείσα στρατηγική (επ' αυτού με παράδειγμα το κίνημα της κομμούνας, Willke, 1983[α]).

Μια γενικότερη εξήγηση αυτού του φαινομένου οδηγεί σε μια περαιτέρω θεμελιώδη έννοια της νεότερης συστημικής θεωρίας: την έννοια του νοήματος. Ως βάση για την εισαγωγή μας σ' αυτή την πολύ δύσκολη έννοια ας ξαναθυμηθούμε τις μέχρι τώρα αναπτυχθείσες έννοιες. Ως αντιπαράδειγμα [Kontrast] θα μας χρησιμεύσει και πάλι η κατάσταση ενός ηνιοχούμενου από τα ένστικτά του ζώου: Από τα πολύμορφα συμβάντα ενός περίπλοκου περιβάλλοντος τα αισθητήρια όργανα (οι αισθητήρες) του ζώου επιλέγουν ορισμένα σηματοδοτικά ερεθίσματα. Τα ερεθίσματα αυτά οδηγούν μέσα από ένα μηχανισμό ερεθίσματος-αντίδρασης που ηνιοχείται από τα ένστικτα σε μια συγκεκριμένη γενετικά ή μέσω εθισμού καθορισμένη συμπεριφορά. Η ιδιοπεριπλοκότητα και η ενδεχομενικότητα του συστήματος «ζώο» είναι περιορισμένες· ο κυρίαρχος «σκοπός του συστήματος» είναι η επιβίωση του είδους. Κατά τούτο μπορούμε να πούμε ότι τα ζώα έχουν οργανωθεί επί τη βάσει της επιβιώσεως. (Ο πολλαπλώς ανακριβής τύπος του Luhmann, 1971[α], σ. 93, έχει ως εξής: «Οι Οργανισμοί ενοποιούνται επί τη βάσει της ζωής»).

Τα πράγματα είναι διαφορετικά στα ψυχικά και στα κοινωνικά συστήματα: διότι και εδώ μεν επιλέγουν οι «αισθητήρες» (πρόκειται για τα κριτήρια ενός συστήματος που καθοδηγούν την παρατήρηση) ορισμένες μόνο πληροφορίες και συμβάντα μέσα από ένα περίπλοκο περιβάλλον, όμως τα επιλεγόμενα δεδομένα δεν οδηγούν αδιαμεσολάβητα σε αντιδράσεις – εκτός φυσικά

από ορισμένες, πολύ διδακτικές, ακραίες περιστάσεις, όπως, για παράδειγμα, το πάθος στον άνθρωπο ή η αμυντική δομή στα κοινωνικά συστήματα, περιστάσεις που δεν μπορούν εδώ να αναπτυχθούν περισσότερο.

Στις «συνήθεις περιπτώσεις» τα επιλεγόμενα δεδομένα υφίστανται πολυσύνθετες και περίπλοκες διαδικασίες γνωσιακής επεξεργασίας και αναπλάσεως. Συντίθενται (συσσωρεύονται), αναπαριστώνται συμβολικά και χειραγωγούνται με τα κριτήρια που προσιδιάζουν στο σύστημα. Στο μέτρο που τα ψυχικά και τα κοινωνικά συστήματα είναι περίπλοκα, δηλαδή αναπτύσσουν ιδιοπεριπλοκότητα επί τη βάσει της λειτουργικής ενδοδιαφοροποίησης και της ικανότητάς τους να κατασκευάζουν εσωτερικά μοντέλα του εξωτερικού κόσμου (επ' αυτού παρακάτω 3.5.), είναι σε θέση να εμπλουτίζουν, να αναδιασυνδέουν, μ' ένα λόγο: να αναπλάθουν με τα δεδομένα του δικού τους συστήματος τα δεδομένα που επιλέγησαν από το περιβάλλον.

Από συστημική άποψη πρόκειται εδώ για μια άκρως σημαντική και εξελικτικά βαρύνουσα ικανότητα. Το άλμα από το πεδίο της αναγκαστικής διασύνδεσης ερεθίσματος με αντίδραση σε ένα πεδίο υψηλότερων βαθμών ελευθερίας και ενδεχομενικότητας σηματοδοτεί μια νέα αφετηρία στην εξέλιξη, η οποία συνδέεται με τις έννοιες νόημα, ταυτότητα, αναστοχασμός, αυτοκατανόηση και αυτοθεματοποίηση. Όλα αυτά δεν μπορούν να εξηγηθούν τώρα εδώ. Πρέπει ωστόσο να συγκρατήσουμε ότι τα περίπλοκα συστήματα, λόγω ακριβώς αυτής της ιδιότητας της ιδιοπεριπλοκότητας, δεν έχουν μόνο τη λειτουργία και την ικανότητα να *απομειώνουν* την περιπλοκότητα του περιβάλλοντος, αλλ' έχουν εξίσου τη λειτουργία και την ικανότητα να *παράγουν* εσωτερικά περιπλοκότητα. Αυτό, λ.χ., που ονομάζουμε στον άνθρωπο δημιουργικότητα, φαντασία ή απλώς σκέψη και πνευματική παραγωγικότητα δεν είναι τίποτα άλλο από την παραγωγή νέας περιπλοκότητας. Στο επίπεδο των κοινωνικών συστημάτων η ικανότητα αυτή εκδηλώνεται, φέρ' ειπείν, με την επινόηση διαφορο-

ποιημένων τεχνικών παραγωγής, με τη χρήση συμβολικά συγκροτημένων επικοινωνιακών μέσων πέραν της γλώσσας ή με τη θεσμοθέτηση των επιστημονικών διαδικασιών.

Αυτή η εσωτερικά παραγόμενη, προσιδιάζουσα στο σύστημα περιπλοκότητα είναι κατόπιν αναγκαίο, τη φορά αυτή από την άποψη της ικανότητας του συστήματος για δράση, να υποστεί μια εκ νέου απομείωση σε πραγματοποιήσιμες επιλογές δράσης. Σ' αυτό ακριβώς το πεδίο εντοπίζονται οι φημισμένες διχοτομίες, όπως η vita contemplativa και η vita activa, η σκέψη και η δράση, η επιστήμη και η πράξη ή ο Άμλετ που υπό το βάρος της σκέψης δε δρα, και ο Αλέξανδρος, που δε σκέφτεται καθόλου πώς θα λύσει το γόρδιο δεσμό, αλλ' απλώς τον κόβει.

Από πού όμως αντλεί τον προσανατολισμό της ολόκληρη η πολυσύνθετη και πολυεπίπεδη διαδικασία απομείωσης της περιβαλλοντικής περιπλοκότητας, της αναπαραγωγής εσωτερικής περιπλοκότητας και της εκ νέου επιλογής στόχων δράσης; Στις περιπτώσεις του ζώου και των απλών μηχανών ο ηνιοχητικός μηχανισμός του throughput (πρόκειται για την εσωτερική διαδικασία που συνδέει input και output) είναι εύκολο να εντοπισθεί: Είναι το ένστικτο στα ζώα και το υποθετικό [εάν αυτό... τότε εκείνο] πρόγραμμα στις απλές μηχανές. Κριτήριο ηνιοχήσεως αποτελεί εν προκειμένω η επιβίωση ή μια λειτουργία που δίδεται έξωθεν. Όμως ποιος είναι εκείνος ο μηχανισμός που συνδέει input και output στα ψυχικά και στα κοινωνικά συστήματα και με ποια κριτήρια λειτουργεί ο μηχανισμός αυτός;

Φαίνεται πως εδώ κεντρικό ρόλο παίζει η έννοια του νοήματος. Υπάρχουν μάλιστα ενδείξεις ότι η παραγωγή και η αναπαραγωγή νοήματος με τις διαδικασίες της γνώσης και των κινήτρων έχουν λάβει στα υπερπερίπλοκα συστήματα τη θέση της επιβίωσης. Σε μια πρώτη προσέγγιση της έννοιας θα μπορούσαμε να πούμε ότι το «νόημα» αποτελεί το κριτήριο ηνιοχήσεως των υπερπερίπλοκων συστημάτων ή ότι τα κοινωνικά συστήμα-

τα είναι οργανωμένα στη βάση του νοήματος. Όλοι αυτοί οι συσχετισμοί μπορούν σχηματικά να παρασταθούν ως εξής:
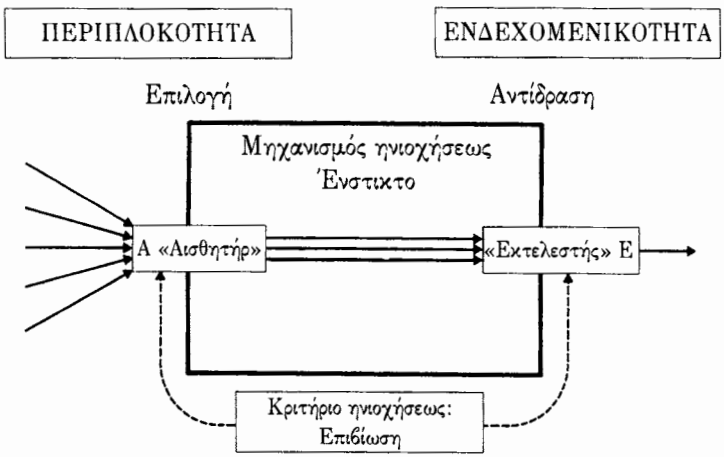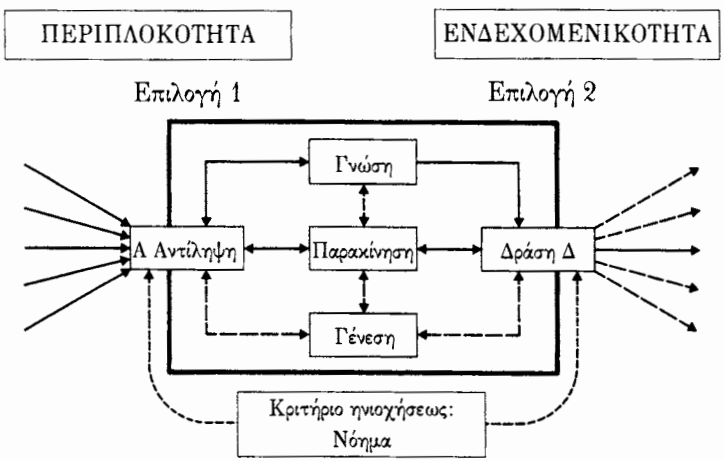
Σχήμα 1: Απλά και μη-απλά συστήματα